

G i n t e r K á r o l y

A lektor hungarológiai munkája

A lektori konferenciák fontos vonalát jelenthetik nyelvünk idegen nyelvként való tanításának, ennek a számunkra oly jelentős stúdiumnak. A külföldi egyetemeken és főiskolákon dolgozó lektorok kiküldetésének időtartama néhány év; mellettük a Nemzetközi Előkészítő Intézet tanári gárdája adhatja a munka állandó bázisát, amely a hazaérkezők tapasztalatainak átadásával megkímélheti az újonnan kimenőket az örök újrakezdés nehézségeitől, s biztosíthatja az egyes tudományos és oktatói központokban nyelvünk tanításának folyamatosságát.

A napi munkát az oktató, a nyelv és a hallgatók, valamint a környezet adottságai befolyásolják. Az oktató tudatában a magyar nyelvnek mint rendszernek az ismeretén kívül reális képnek kell élnie a magyarságnak a világban elfoglalt helyéről. E tekintetben két gondolati torzulástól kell elhatárolnia magát: jelentőségünk túlbecsülésétől és alábecsülésétől. Az első az ezeréves történelmi múlt önmagában való szemléletéből ered, a másik a nagynak, sikeresnek kikiáltott nemzetekkel való, a magyarság oldalán csak a kudarcokat látó összehasonlításból. Az első sértheti a magyarul tanuló külföldiek önérzetét, a másik kételyeket ébreszthet a magyarságtudományi tanulmányok értékét, értelmét illetően. Ez is, az is a hallgatók elmaradását jelenti. A helyes tudatot a világban elfoglalt mai helyünk bölcs felmérésével lehet kialakítani. A világ háromezer nyelve közül a beszélők lélekszámát tekintve a 30-31. helyen vagyunk, Európában pedig a 12. helyen állunk az e földrészen használt 64 nyelvből. (Antal László: *Nyelvek nyomában*, Kozmosz, Bp. 1981.)

Amíg a nyelv eredetünkkel együtt adott valóság, az irodalom már csak a történelem alakulása miatt sem lehet más országok irodalmától független önkifejezési eszköz. Ami a

nyelv esetében természetes, az az irodalomban már nem magától értetődő. Ma már aligha jutna eszébe bárkinek is tartalmi értékrendbe állítani az egyes nyelveket; az irodalom tekintetében azonban már nagyobb a kísértés. Pedig itt sem szabad bármely külső szempont szerint summásan rangsorolnunk, főleg nem az állomáshely környezeti irodalmával szemben. Ugyanakkor nem hanyagolható el az egyes irodalmak sajátosságainak feltárása, a mienk esetében a társadalmi-történelmi eseményekre való rendkívüli érzékenység bemutatása. Ez a vonás mintegy ellensúlyozza azt a tényt, hogy az európai irodalmi áramlatokat többnyire bizonyos késéssel követtük. Irodalmunk történelem iránti nyitottságából következik, hogy a lektornak, bármilyen szakterülete legyen is, a történelemben járatosnak kell lennie. S mind a történelmet, mind az irodalmat együtt kell néznie annak az országnak az irodalmával és történelmével, ahol tevékenykedik. Keresnie kell az érintkezési pontokat, ha vannak ilyenek, a párhuzamokat, a hasonlóságokat, sőt az eltérő vonásokat is, ki kell alakítania egy sajátos komparatív irodalom- és történelemszemléletet, amely mentes az egyoldalúságtól.

Az ország képét híven ábrázoló oktató nem hagyhatja kihasználatlanul az egyéb művelődés-, gazdaság- és társadalomtörténeti tények, megfelelések vagy különbségek feltárását sem. Igen lényeges, hogy ez a kép a mai magyar valóságot is határozott vonásokkal ábrázolja, beleértve ebbe a legkülönbözőbb területeken elért eredményeinket a babilnai csirke-tenyésztéstől és kukoricatermesztéstől a Rubik-kockáig, a szalámitól és tokajitól a Forte-filmekig, orvosi műszereinktől világot járó zenei előadóművészeinkig.

A nyelvoktatás módját, lépéseit alapvetően befolyásolják az átadandó nyelv sajátosságai, viszonyuk a hallgató anyanyelvének jelenségeihez, valóságfelfogásához. A magyart az indoeurópai nyelveknél nagyobb érzékletesség, a térnek és a benne való mozgásnak pontos és toldalékokban realizálódó meghatározása jellemzi. Így az irányhármaság részünkre világos és magától értetődő rendszere más nyelvek beszélői számára aprólékos pedantériának tűnhet ugyanúgy, ahogy a ma-

gyar tanuló is nehezen boldogul például az angol vagy a francia gazdag igeidőrendszerével, s felesleges túltagolásnak érzi a cselekvések időviszonyainak ott tapasztalt igen árnyalt kifejezését. Fokozatosan kell érzékeltetni az egyezéseket, az eltéréseket, az interferencia legvalószínűbb pontjait, a részleges egyeztetéseket. Mindezeket a pontokat nyelvenként kell a tanárnak előre megállapítania, és a nehézség sorrendjében mind sűrűbben gyakoroltatnia, ismételtetnie.

Sokszor hasznos utalnunk a magyar nyelv belső logikai rendjére is, amely a nyelvi jelenségek körében bizonyos megfeleléseket világít meg. Így például a ragok szófunkciót meghatározó szerepéből következik a szóvégek pontos, tiszta kiejtésének igénye. A kötőelemek hangzóssága, tehát a szórend elválása a mondatbeli funkció jelzésétől egy újabb beszédsíkot nyit meg, egyes elemek kiemelésének lehetőségét adott szövegrendező szabályok vagy a beszélő elgondolása szerint. A belső logikai rend összefüggéseiről pedagógiailag is hasznosítható képet adnak a nyelvtipológiai vizsgálatok.

A hallgatói adottságok igen sokrétűek, voltaképpen több alcsoportra oszthatók. A legközvetlenebb értelemben vett személyi tényezők közé tartozik tulajdonképpen a magyarul tanulók anyanyelve s az, hogy milyen idegen nyelv(ek)et tanultak a magyar előtt. A lektori gyakorlatban viszonylag ritka az az eset, amikor a magyar az első idegen nyelv, s a magyartanárnak kell kialakítani magának az idegen nyelvnek a fogalmát diákjában. Az idegen nyelvek tudása - figyelembe véve a magyar nyelv finnugor eredetét - nem ad olyan közvetlen segítséget, mint például a portugál tanuláshoz a spanyol nyelv ismerete. Olyan beállítottságot, gyakorlatot jelent azonban, amellyel a tanuló képes más nyelv gondolatköriében, rendszerében eligazodni. Ez a szellemi rugalmasság, alkalmazkodó képesség szinte független magától a konkrét nyelvtől, e nyelv jellegétől. Ezen túlmenően pedig akár az anyanyelv, akár a már előzőleg tanult egyéb nyelvek támpontul szolgálnak a tanításhoz, ha formáikat összevetjük a magyar megfelelőekkel, s az azonosságok - különbségek rendszerét feltárva értetjük meg a magyar nyelv szerkezetét. Ezek taglalása nyelvenként tanulmányok sorának készítésére ad

alkalmat, a napi gyakorlatban pedig az ismételtetés, a gyakoroltatás súlypontosításában jelent irányítást. A mondatépítésben a legkisebb gondot természetesen az azonosságok jelentik, ennél nagyobbak az anyanyelvben egyáltalán nem ismert jelenségek átadásának nehézségei, a legnagyobb probléma a részleges azonosság - részleges eltérés. Ebben a körben a legállandóbb zavaró jelenség a szórend; nem egy nyelvben mondatszerkesztő funkciója lévén makacsul gátolja a magyar szórendi szabályok érvényesülését.

A hallgatók egyéni céljai jelentős mértékben befolyásolják a magyartanítást: ettől függően kell a szóbeliséget vagy az írásbeliséget, az aktív vagy a passzív nyelvhasználatot, a valóságos nyelv vagy az elvont nyelvi rendszer bemutatását előtérbe helyeznünk. A célbeli különbségek olyan nagyok lehetnek - például magyarországi tanulmányok folytatása vagy általános nyelvészeti beállítottságú nyelvszisztem-ismeret -, hogy a hallgatókat nem is lehet együtt oktatni. Ilyenkor bizony a fogadó egyetemről előírtakon túl lépve külön időt, órákat kell fordítani a magyarra foglalkozók felkészítésére. Ez közvetlenebb, személyesebb, nem egyszer az egyetemi légkörben szokatlan kapcsolatot hoz létre az oktató és a hallgató között, és kihat az országunkhoz, népünkhöz, társadalmi rendszerünkhöz való közeledésének érzelmi oldalára. Ez a nevelési cél igen jelentős szerepet kap a NEI munkájában, ahol a magyar környezet iránti rokonszenvnek a honvágyat is ellensúlyoznia kell, hiszen a hallgatók sok ezer kilométerre vannak családjuktól, megszokott környezetüktől, s jelentős részük csak egyszer-kétszer tud hazalátogatni felsőfokú tanulmányai folyamán. Arra törekszünk, hogy a hallgatókat a tanulmányi időn túl, egész életükre ható jó kapcsolat fűzze Magyarországhoz és a szocialista társadalmi rendhez. Nézetünk szerint a lektoroknak is ugyanezt a célt kell maguk elé tűzniük. Elérésében a személyes kapcsolat annál is fontosabb, mert az ő hallgatóikat nem olyan egzisztenciális kapcsolat fűzi a magyar nyelvhez és a magyarságtudományokhoz, mint a NEI ösztöndíjasait. (Némileg ugyan közelít ehhez és hajtóerőként szol-

gálhat, ha az államközi egyezményekben biztosított ösztöndíjakat megszerzik legjobb hallgatóik számára nyári egyetemekre. E vonatkozásban - reméljük - a NEI is jobban bekapcsolódhat idővel a tanév során nyújtható nyelvi képzésbe, így is támogatva a külföldi lektori munkát.) Az ösztönző tényezők feltárása azért is érdemel különös figyelmet, mert a magyar tanulmányokra jelentkező hallgatók általában jó képességűek, problémát inkább szorgalmuk, kitarításuk hiánya jelent. Erre pedig az alapszint elsajátítása során kétszeresen is szükség van; e szinten a morfémák megtanulása és használata a legnagyobb akadály, amely nem egy hallgatót elriaszt a további magyartanulástól.

A hallgatók adottságai közül ki kell emelnünk a magyar származást, a hazuról hozott magyartudást vagy az eredetudat hatóerejét. Tapasztalataink szerint azokban az országokban, ahol jelentősebb számban élnek magyarok, a hungarológia művelői között megtalálhatók leszármazottaik akár csak úgy, hogy könnyebbség kedvéért felveszik jól ismert anyanyelvüket mint második-harmadik nyelvi kiegészítő stúdiumot. Célszerű, ha a lektor elébe megy ennek az igénynek, tájékoztatja a magyar szervezetet - ha van ilyen - az egyetemi magyartanulás lehetőségeiről, a magyar tanulmányok helyéről az egyetemi képzés rendjében. A meglévő magyar egyesületek tagjai, az általuk összefogott családok gyermekei fontos utánpótlási területei egy-egy országban, városban az egyetemi magyaroktatásnak. Nemzeti érdekünk is, hogy ezt a potenciális háttérrel életben tartsuk, ezért érdemes a vendégoktatónak áldozatot hoznia a magyar közösség erősítésére, nyelvük, magyar származási és kulturális tudatuk fenntartására.

A magyar származású hallgatók baráti körükön keresztül nem magyar eredetűeket is vonzhatnak a hungarológia körébe. Ennek távlatokban is komoly jelentősége van: a rólunk alkotott kép hitelesebbé válik minden országban, ha nemcsak a magyar származásúak, hanem a befogadó nemzet fiai is segítenek felvázolásában. Szemléletmódjuk, a mi hagyományos nézőpontjainktól eltérő értékelésük sok új gondolattal gazdagíthatja a hazai szaktudósoktól kidolgozott nézeteket.

A magyar származásúakról elmondottak már átvezetnek a környezeti feltételek területére. Ebbe a kérdéskörbe tartozik az állomáshely országának és Magyarországnak a kapcsolata, esetleg éppen a kapcsolatok szerény volta, a jövőbeli fejlesztés terve, a népeket összekötő hagyományok, a magyarságtudományok helye az ország tudományos életében és az egyetemen, a személyes kapcsolat azoknak az egyetemi szervezeti egységeknek a vezetőivel, amelyeknek keretében stúdiumainkat oktatják, ezeknek a személyeknek a szakmai és nem egyszer politikai felfogása a hungarológiával kapcsolatos kérdésekről, a lektor életkörülményei, az a támogatás, amelyet hazulról tud szerezni stb. A sokféle tényező egy része többé-kevésbé összefüggő rendszert alkot, amelynek befolyásolása kívül esik a lektor hatókörén, de amelynek ismerete világossá tehet előtte egyébként nehezen érthető dolgokat. Mihelyt azonban a személyes vonatkozások szintjére érünk, elvileg lehetőség van arra, hogy a magyarságtudomány a lektor közreműködése révén is megfelelő helyet kapjon az állomáshely egyetemi és általában szellemi életében. A valóságos helyzet kialakításában a lektor tudása, leleményessége és lendülete nagyon jelentős befolyásoló tényező lehet különösen akkor, ha építeni tud az elődeitől elkezdett szakmai és szervező tevékenységre. Ehhez természetesen feltétlenül szükség van a munka folyamatoságára, melynek biztosítása már nem a lektoron múlik. A késedelmes érkezés, az évkimaradás nagy, nem egyszer pótolhatatlan erkölcsi veszteséget okoz. Elkerülésére itthon kell mindent elkövetnünk.

Nyilvánvaló, hogy a magyarból nem lehet világnyelvet csinálni. Azt azonban célul kell kitűznünk, hogy irodalmunk értékei az őket megillető helyen és szinten legyenek jelen a világ köztudatában. Ha megvalósulnak a kevésbé elterjedt nyelvekre vonatkozó elgondolások, ha a szellemi kapcsolatok, a fordítások, a személyes találkozások közelebb hozzák egymáshoz a kérdés különböző szintű felelőseit, remélhetjük, hogy a magyar lektor munkája is kevesebb külső nehézségbe

ütközik majd, s minden erejét a szakmai feladatok megoldására összpontosíthatja. Ebben pedig számíthat a lektori konferenciák és a Nemzetközi Előkészítő Intézet segítségére, támogatására.

(1981.)

K o v á c s I l o n a

A hungarológiai oktatást és kutatást támogató könyvtári program.

A külföldi magyar gyűjtemények számbavétele és feltárása

1. Előzmények

Rövid tájékoztatóm egy idézettel kezdem Benkő Samu Ő r s z a v a k c. kötetéből: "Hogy a lelkiismeretesen végzett adatgyűjtés, a megbízható forrásfeltárás mit jelent a történeti társadalmi tudományok életében, azt nemcsak a tudomány bennfentesei, hanem a műveit olvasó is jól tudja. Az elmélet egy tapodtat sem tehet az adatok, a tények feltárása előtt, és minden módszertani újítás mögött is az adatok aranyfedezetének kell állnia".¹

A hungarika és ezen belül a hungarológiai kutatás ilyen aranyfedezetének a biztosítását szolgálja a nemzeti könyvtár, vagyis a Széchényi Könyvtár teljes hungarika gyűjtési és feltárási programja, amely alapításától, 1802-től kezdve mind a mai napig meghatározza tevékenységének arculatát.²

A könyvtár programjában a központi helyet a mindenkori hazai dokumentumtermés, azaz: az ún. területi hungarikumok